

Татјана Толстој и Александар Тимофејевски

СЛАВУЈЕВ ГАЈ¹

Димитрије Александрович Пригов и пантеон руске поезије

Татјана Толстој: Наша тема је – шта је то поезија? И ако је она, рецимо, Бог просветљених земних закутака, да ли је у Пригову било Бога? Ја мислим да јесте – да, било га је, док је Станислав Расадин, честити старац који се оберучке држао пушкиновске традиције – сматрао да је Пригов у том погледу – изгубљен случај. И остао је при томе све док није прочитао следеће стихове Димитрија Александровича:

*Посред некаквих рибањака
У некој мушној води
Ах, зар у васцепој њироди
нема за мене вода нека...*

После чега се ипак предомислио.

Александар Тимофејевски: Расадин је прави чудак. Већина нас памти једино „рибље салате кило”. Као да Пригов ништа друго није написао. На шта, изгледа, нико није обраћао пажњу. Опело му је служио чувени поп Вигиљански, у храму Третјаковске галерије, одакле су испраћени многи славни сликари; тамо, на одру, сред свећа и папирних иконица, лежао је и Димитрије Александрович. Видевши то, сетих се стихова Баратинског: „Све облике лета прошлог изравнаће покров бели, прекривши их равномерно.” Цигло неколико недеља пре тога, Пригова су, живог и здравог, и поприлично гласног, прегнули да вуку у некаквом сандуку на двадесет и трећи спрат Универзитета. А он се, на опште изненађење, обрео у другом сандуку, и сада лежи у њему, под снежнобелим затегнутим покровом, као склептан.

Као што знате, немам ништа против опела; то је врло потребна, предивна служба – дај боже сваком покојнику. Премда ми Димитрије Александрович није деловао као богомолац – ко зна шта се дешавало у души умирућег? И Јован Златоусти наукује да Господар прима последњег као и првог, одмара онога који је дошао у једанаести час, као и онога који је радио од првога часа. Али биће да Третјаковку са Вигиљанским није Пригов бирао, то није била његова акција. То беше акција оних што стигосе у први час, по навици. Они су по истој навици већ испратили на вечни пут не једног великог писца и уметника земље руске – неког од оних са којима се Димитрије Александрович одавно и презриво разишао.

Песма Баратинског које сам се сетио, завршава се песимистично: „Сада пред тобом светло је све, ал’ нове жетве нема за тебе!” Са Димитријем Александровичем испало је још тужније: „Сада пред тобом светло је све, ал’ *уиошле* жетве нема за тебе!” Људи, који су организовали сахрану, из најбоље намере одузели су Пригову сву

¹ Поглавље из књиге разговора Татјане Толстој и Александра Тимофејевског *Испраћа Персијанаца*, АСТ, Москва, 2023, стр. 204–221.

његову летину, прибродјавши га осталим орачима, са којима није обделавао исту њиву. Живео је у напуштеној кући, у празном простору, на голом месту.

И управо отуда, као из неке непорециве нулте тачке, потицало је целокупно његово стваралаштво: нема великих уметника – ни писаца ни сликара – тај статус је надмен и смешан, и што је главно, бесадржајан. Постоји го човек на голој земљи, који ствара голе смислове.

Тачно је написала Јекатерина Ђогоћ у свом некрологу:

Ѕагао је у њеснике најређеј кова, који су знали да њоезија – није хиџна њсихолошка њо-моћ, ниџи оџслужује осећања. Он себи није доџуџиџао лиричностџ, џиџо џако осваја срца, и вазда је давао облик идејама, а не емоџијама; ако се и равнао њрема осећањима, није их изливао на чиџаоца. Био је, наравно, конџеџиџуалиџиџа и њрекаљени уметнички илеџалац... Увек је био веома њрониџљив човек, рођени сџраџеџи и њростџо здраворазумски субјекџи иџџорије.

И одиста је био то, здраворазумски субјект историје. Шта с тим имају сликари из Третјаковске галерије?

Т. Т.: Само тренутак. Мишљење глуваћа о музици – оној Моцарта или Салије-рија, свеједно – увек је занимљиво, али у мојим очима нема неку озбиљнију вредност. Као прво, Каћа Ђогоћ је дефинитивно, стопроцентно, глува за оно уметничко. Та згодна особина – запушење Еустахијеве тубе – дозвољава јој да сасвим озбиљно постави реторичко питање: „Ко данас чита Лава Толстоја?” Друга њена особина је-сте да обожава кад неко нешто руши, кад је нешто упропашћено, разорено. „Ура, руине!”; „Брзо сви овамо, ту се неко опоганио.” Случај Пригова пружа одличан повод за такав разговор. Наравно да је једва дочекала да каже како Пригов „не опслужује никаква осећања”.

А. Т.: Не знам да ли је Ђогоћ лишена слуха или вида, али једно је сигурно – има кефало. Уме да мисли и дефинише. Не говори несувислости. Удубите се само: здраворазумски субјект историје, који себи не допушта лиричност и вазда даје облик идејама. Она ту на књижевнотеоријски начин описује Штолца.² Димитрије Александрович беше један такав песнички Штолц, веома разложен и не одвећ надахнут. Да нећете можда да тврдите да је Пригов био песник неизрецивог?

Т. Т.: Нећу, не претерујте. Песника неизрецивог и нема премного. Што се тиче умећа мишљења – опет Вас подсећам на „нечитљивог” Лава Толстоја. А што се тиче „несувислости”, – подсетите ме, молим Вас, није ли Каћа Ђогоћ тријумфално и на сав глас тврдила да ћирилична електронска преписка никада, али никада неће постојати! Ђогоћ претендује на постидеолошког народног комесара, док брже и вештије од осталих саставља из старих али чврстих „лего” коцкица текстове исправног учења. Она не располаже мишљењем већ – инструкцијама. Радије бих, ако ми дозволите, прудужила о Расадину.

² Јунак романа *Обломов* И. Гончарова. (Прим. њрев.)

Наведени стихови – о Патријаршијским рибањацима – на трен су ганули критичара:

Ето, исцртавало се да је умео не само да исцртава социјалну, свејрождирућу иронију, већ (унушар ње) – и лирску танушост. Међушим, с њом је излазио на крај као с нечим нејприсвојно личним, прирливши маску, залећену у једној нејроменљивој гримаси, науштрб лица, с његовим „очаравајућим променама”.

У своје име ћу рећи да слутим да се Расадин упецао на реч „мутна” и на народску интонацију. Виктор Кривуљин одриче Пригову и ту маленкост:

Његова поезија је ајсолушно лишена лирске субјекта; то је скуј исказа, који тобоже пошичу од просечној совјетској човека, микроскојској наследника Гојолевој Акакија Акакијевича Башмачкина. Приов је јоворио о свему, не заустављајући се ни на секунду, одазивајући се с јародичном озбиљношћу на свакакве актуелне ситуације, исцртавајући пришом социјалну бесадржајност самој јесничкој јовора.

И обрнуто, његов стари пријатељ Слава Љон у некрологу пише:

Али није он концептуалиста, велим ја. Он је настављач велике (веће него она из јера Пушкинових ејиона) „лебјадкин – козма јрушков – сатирикон – оберјушке” традиције руској сшixa.

Ето, то Вам је распоред мишљења. Да ли је код Пригова било лиричности? Да ли се она крила испод „свејрождируће ироније” или је пак Пригов лиричност симулирао, док је из ње провиривала иронија? А из ње опет лиричност? А из ње опет иронија?...

Моја теза гласи овако – Димитрије Александрович, без обзира на то што је он сам то одрицао, беше истински песник. И само то му је омогућило да траје неколико деценија, састављајући оних тридесет хиљада песама, у име разних ликова из разних слојева друштва. Без поезије, без музе, то уопште не би могао да изведе: мотор не ради без моторног мазива. А имао је, по мом мишљењу, прилично чудну музу, налик нетопиру, сличну чудовиштима које је цртао. Узгред буди речено, био је одличан цртач – вреди видети његове цртеже, чак и више неголи инсталације.

А. Т.: Ох, узалуд цитирате Љона, и то још насупрот Кривуљину. Кривуљин је – песник, а Слава Љон – концептуалистички Слава Зајцев. Некаква пришипетља Стихотворачке Куће моде са тридесетогодишњим трајањем. А онда: да ли он уопште зна, шта је рекао? Нисам сигуран. Ко је за њега епигон традиције Пушкина? Јазиков, или можда Баратински? Или Љермонтов, мањи од Саше Чорног. Кога је имао у виду? Није захвално погађати.

Али још је гори пантеон који предлаже у замену. То Вам је прави башибозук. А. К. Толстој, који заједно са браћом Жемчужњиков ствара Козму Пруткова – прави је епигон Пушкина, према Љоновој терминологији. Обожавани А. К. плунути је Пушкин, и по односу према историји, и по односу према савремености, и по стиху,

и по мисли, и по осећајности, само без Пушкинових метафизичких дубина, без *Лири* за време кује, без *Бронзаној коњаника*, без „женског мрмљања парке”. То је Пушкин од кога је остао само јасан поглед и здрав смисао, па тако и безизлаз, сва трагика ове јасности, ове здравости. Јер нема ничег љигавијег и метиљавијег од руског безбожништва и руског православља, када се осиле.

И реците, шта је заједничко између А. К., који и у најзаједљивијим, најсмешнијим својим стиховима остаје срдачан и добродушан, али и доследан својим ставовима, шта је заједничко између овог племитског стоицизма и тугаљиве афектације Лебјадкина? Не разумем.

Али зато разумем ради чега је ова линија измишљена. А. К. би се ужаснуо да зна за шта је потомству послужио његов Прутков – да се дијамант очисти од пепела, да се поезија одвоји од лиризма. Па сва руска поезија од Пушкина до Бродског почива на две лирске максиме, на Пушкиновој – „Поезија треба да буде мало пригупа”³ и Љермонтовљевој – „Да, речи постоје – без смисла што брује, без трепета које не можеш да слушаш.”⁴ У суштини, овде се ради о једној максими. Сашу Чорног она не дотиче. А Димитрија Александровича обилази у широком луку.

Т. Т.: Е, извините, али ви сте овим напросто дефинисали Пригова: његова поезија јесте малко пригупа, и бруји без смисла, али без трепета не можеш да је слушаш. Управо сте повукли апсцису и ординату руске поезије, а Димитрије Александрович се у њу, у поезију, без остатка уписује, попут Леонардовог „човека”.

А. Т.: Чини ми се да сада управо ви, а не ја, доводите у питање Димитрија Александровича. Он је живео у совјетском и постсовјетском свету, где су сви звуци деформисани, а знаци померени – тако се бар њему чинило, и затворивши очи и уши као Ђогоћ, он је трагао за својим смисловима. Макар и зато да не чује излизану плочу. А ми потеземо баш за њом, и пуштамо је. Фућкало се њему на све те пушкинско-љермонтовске неухватљивости. За њега је то било нешто совјетско и постсовјетско. Све то се може слушати и без унутрашњег трепета. Нема страсти, осим на нивоу пародије, слободно их шупирајте, нека остане само фамозни *милиџанер*.

Т. Т.: *Смоласџи млечни суфле
Пун укусносџи и ситџосџи,
С џоџџуним одсусџивом мириса
Пуначак и ружичасџе боје.
Зар џа анђели не једу
Недељом и црквеним џразницима
Док с џросвеџљеним осмехом какају
На земљу снеџове и маџле.*⁵

³ *А џоезија, џросџи Госџоџи, должна быџь џлуйоваџа.* Из писма А. Пушкина кнезу П. Вјаземском, маја 1824. (*Прим. џрев.*)

⁴ Стих из песме „Есть речи, значење...” М. Љермонтова. (*Прим. џрев.*)

⁵ Песма из циклуса *Восџмисџиџиџа* Д. Пригова. (*Прим. џрев.*)

Ово по Вашем мишљењу није поезија? Не грешите душу! То је зрели капетан Лебјадкин! Имао је он своју музу, живела је у њему, била је његов покретач.

А. Т.: Покретач? Чудесног ли лапсуса. Јер покретач није приговска већ блоковска реч. Блок га је имао. Занемаримо сумор – зар је то био његов покретач? Он је сав дете добра и светла, он је сав празник слободе!⁶

Т. Т.: Али и Пригов је дете, зар не?

А. Т.: Јесте, али он никада не би о себи рекао: „добра и светла”, „празник слободе” – то су за њега немогуће, убијене, компромитоване речи. И као пчеле у кошници пустој, ружно воњају мртве речи.⁷ Он је ћорав, ћопав, наказан, јунак нашег времена, и сви око њега су исти такви. То је – датост.

Т. Т.: Да ли се у нашем ћоравом, ћопавом, замршеном, пијаном, исповраћаном, накриво насађеном животу – од Гогоља па до Вењичке Јерофејева – може бити песник, који одговара таквом животу? Који познаје само дно? Не „суноврат шљука у свадбеном лету” и не „лабудови над сињим морем”⁸ – и шљуке и лабудови су отпевали своје. Али у шуми, испод пањуга, где тавори ситна, наша, рођена нечист – зар она не треба да има свог песника? Још како треба. Наши једноставни, општеруски људи, поволшки Черемиси, Чуваши, Зирјани или Мордвини, треба ли они да имају свој глас? Треба. Нека су ту и авети – јер има таквих аветних народа. Наша браћа Словени – из бивше Југославије, на пример – могу да завијају као курјак или да ричу као лав, али тамо нико више не диже дреку попут дрекавца. Тамо су летовалишта, тамо је скоро Италија, ни трага аветима. Док наши угрофински народи – Поволжје, Урал...

А. Т.: Добро, нека буде по Вашем. Наш прости општеруски човек одувек је дречао као дрекавац. Али се то није одувек сматрало поезијом.

Т. Т.: Сачекајте мало. Тренутак. Хајде да се мало разаберемо са тим аветињама. Живи тако без икакве славе сред зелен-дубраве наш тихи, потлачени – и повремено бунтовни – загонетни народ, који упорно не даје одговор на проклета питања, пошто се она неправилно постављају. На пример: „Русију, куда то јуриш?” – одговор на то може да гласи само: „У бестрагију.” Николај Васиљевич Гогољ је пак зарад туге и лепоте написао: „Не даје одговор.” А у ствари даје, али такав, да га „умом појмити нећеш”.⁹

Дабоме да народ има своје богове, и то најразличитије. Набрајам насумце, без хијерархије: шумски, кућни, водени и бањски духови, па русалке, Николај Угодник, дрекавац, и друга безбројна сића. Зна нешто своје тај народ, поседује своје тихе

⁶ Стихови из песме „О, я хочу безумно жить” А. Блока. (Прим. прев.)

⁷ Стихови из песме Слово Н. Гумиљова (Прим. њрев.)

⁸ Слободно дошло амблематске слике из тургењевских племићких гнезда. (Прим. прев.)

⁹ Из песме „Умом Россию не понять” Ф. Тјутчева. (Прим. прев.)

потајне радости, негује своју поезију – и баш та песничка радијација, она, у Приговљевом случају, потиче отуд. А ко ће то озвучити, огласити у име народа? Узгред, дрекавчева дрека – у извођењу Пригова – то је високи, дуги, замирући кикот.

А. Т.: Али задатак поезије се, сасвим обрнуто, састојао у томе да се све то не озвучује. У дубодолинама нема Хеликона, на сантама не цвета ловор, Чукчи не знају за Анакреона, Зирјане неће походити Тјутчев. Поезија је била ограђени простор. Изван њених граница се урликало, дречало попут дрекавца, док је Николај Угодник био поштован као бог. У дубодолинама и на сантама. Не на Хеликону. Далеко, о далеко будите непросвећени, нека вас не буде овде¹⁰ – главна је песничка девиза, од Пушкина до Бродског. Али не и Димитрија Александровича. Управо њега није било.

Т. Т.: Лепо. Према Вашем мишљењу, значи, у руској поезији постоји само једна достојна традиција – она Пушкинова, аполонијска. Јасан поглед, здрав смисао, трагизам, дубоки понори, високи узлети, најшири могући спектар смешног – не само паланачка „иронија”, коју код нас читав век турају у све, као Кинези своју глутаминску киселину, већ и лагана шала, и сарказам, и високи олимпијски смех, и груби хусарски грохот, и голицави руско-француски каламбур. Огроман дијапазон, сваком ће удовољити – па и удовољава. А главни епигон ове традиције тренутно је – Кушнер. Он јесте диван, али то је слепа улица.

А што се тиче Љоновог пантеона – признајем да је нелинеаран. Рецимо, врлудав. Али мени је јасно како је тај низ настао. Ту је козма-прутковско „У суседној соби кликће Јерменин” ближе „Подстанару и Фјокли на дивану” Саше Чорнога него пародији на Пушкинову романсу; ту се „ах, ако ти црв домили на шију, сама га згњечи а не дај лакију” и те како слаже са Лебјадкиновим и обериутским (Олејниковим) бубашвабама.

Да и не говоримо како цела ова традиција почива на снижавању, док реагује на телесност и грубост људске физиологије, и у потпуности прихвата претпостављену бедастоћу, убогост и свакодневичка срања. Традиција Пушкина премашује снаге плебејских власника бушних чарапа, подстанара задимљених жућкастих соба, тесних, попут мртвачког сандука. Ту се не разговара са паркама већ са станодавкама. Оно што се у Пушкиновом свету означавало као трошно и пролазно, овде добија конкретне обресе кабла с помијама. У овом свету се чешу, пљују, тамане вашке. Али и ту постоје своја поезија, своји пориви, своји амбиси, свој „огањ што узапћен пламти”,¹¹ и то у мусавој посуди: јер друге и нема. У том свету није се увек смејати жохару; он напросто сраста с човеком. Ево једног социјалног плаката из тридесетих:

*Уђе ли жохар у увце,
И јошће чавлић њриге
И грује какве ѡрице –
Боник нек докѡру иде.*

¹⁰ Мото песме „Поет и толпа” А. Пушкина (*Procul, o procul este profani*, из Вергилија). (Прим. прев.)

¹¹ Стих из песме „Некрасивая девочка” Н. Заболоцког. (Прим. прев.)

Звучи као песма Пригова, али сасвим заозбиљно.

Што се тиче А. К., он је изузетан по томе што се код њега слободно слажу обе традиције.

Можете ли да замислите како гламурозној Софији Милер, током бала, случајно у уво доспева „и још чавлић приде“? Код Козме Пруткова се, међутим, и прв завлачи за врат, и гарантула у дилижансу.

А. Т.: Ви тако замамно говорите о поезији да сам се претворио у уво. Али чврсто држим сир у устима. Не дајем се каблу с помијама. Он, дакако, не премаша Рафаела, али је достојан сваког дивљења, нико то не оспорава. Све може бити грађа за поезију – када бисте знали из каквог смећа... То је знала Ахматова, али су то одлично знали и сви аполонијски песници. Сећате се код Ходасевича, у програмским, класицистичким стиховима о руском језику и његовој Арини Родионовној?

*Тамо иде у срцу, шћо црви прождраше,
Љубав је за мене нейролазну крила,
Сјава крај царских, ходинских јосшију
Јелена Кузина, моја дојкиња.*

Да бисмо се уверили у непролазну љубав, срце мора бити прождрано од црва, и притом буквално, јер, како рекосте, жохар и човек су нераздвојни. Па наравно да су нераздвојни – без ниског нема ни високог, које у противном није спознатљиво: потребна је та полазна тачка. Ако се не ишчешеш, не исхракнеш, не потаманиш вашке – како да служиш литургију? Али концептуалисти се нису ни окупили да је служе – окупили су се да је сахране: заборављене су речи, замукла музика, замро је, ишчезао, растворио се звук – и хвала богу. Закопаћемо је у земљу, ту литургију, и око гроба ћемо подићи ограду, и пажљиво нумерисати, и записати на картицу, а онда ћемо закрештати попут дрекавца. И то је нешто. Али није велико песничко достигнуће. Чак и ако посуђујете свој глас народу.

Т. Т.: Свој глас је посудила народу Ахматова, а ни у ком случају концептуалисти. „Запуше л’ ми уста, да с криком не ходам мог стомилионског, јединог народа.” Него, опростите, и Ана Андрејевна је претерала! Никада се кроз њена уста није огласио народ, ни на секунд.

А. Т.: Хвала богу што није. Били би то неподношљиви звуци. Него, шта сте запели за дреку дрекавца и дреку народа? Она је више него одурна.

Т. Т.: То јест, ви бисте желели „чудну песму славујева гаја...”¹²

А. Т.: Јесте, желео бих, иза ограде дакако. Управо то и покушавам све време да кажем: поезија је – наш славујев гај. Онамо запутимо се, с тобом, и отиснимо, мој родитељу.¹³

¹² Из програмске аутопоетичке поеме „Соловьиный сад” А. Блока. (Прим. прев.)

¹³ Из песме „Ты знаешь край, где мирт и лавр растет” Ф. Тютчева (Прим. прев.)

Т. Т.: Е, али тамо нас нико више неће пустити. Него, да поновим – не би Пригов трајао четрдесет година у поезији да се у њему није крио песник већ само дрекавац. Он јесте негирао свој статус песника – али притом се можда тајно надао признању. Никада се није зближавао с онима који су сматрани правим песницима, он је просто пријатељевао, с једнима, с другима, али се плашио блискости с тим светом: а шта ако га изненада изопште? Он беше потајни поета – вековао је с ове стране оградe, и поред свега остајући песник.

А. Т.: А знате, сада сам схватио, ево баш овог тренутка, да Вам је Димитрије Александрович зато тако близак, јер се у њему Кис пробудила.

Т. Т.: Могуће, не знам. Ја просто, за разлику од Вас, имам разумевања за те сировњаке, за народ. Са своје пак стране, мене тај исти народ, највероватније, не разуме, и најрадије би потегао арматуру са сувим бетоном и распалио ме по тинтари – што не утиче на чињеницу да га ја разумем. Добро га познајем – живела сам с њим. Према њему сам осетила, у најмању руку, одушевљење – и неку чудну љубав. Тај исти народ не да ми да нормално живим, али то не мења ништа. Има таквих људи, који готиве аустралијске аборицине, руске сељаке, афричке пигмеје – е па, то сам Вам ја.

А. Т.: Ја исто волим народ – али кад оре њиву, а не када мрчи хартију. И уопште узев. Нису сви мужици исти. Ако не пропије летину, мужик има сву пошту моју.¹⁴

Т. Т.: Испадосте некакав спахија што звера с балкона док мужик оре, значи, може још да се кафенише. Зашто одричете руском народу узвишене пориве?

А. Т.: Ма, зезам се. Ништа ја не одричем и не делим песнике према пореклу; нема веће глупости. Јесењин је одличан песник, не толико велики како мисле аутори популарне серије, али без сваке сумње диван. И Кљујев је диван. И Исаковски. И Рупцов. Он је, узгред буди речено, изузетан – мешавина Јесењин и Тјутчева. А народ...

Мени се чини да народ сам себе суспреже у својим поривима ка узвишеном – јер се после снебива. Пустити црвеног петла на племићко гнездо – и то је некакав порив ка узвишеном. Некакав хексаметар. Али Димитрије Александрович с тим нема ништа, није му својствен тај грех: он није дизао дреку, он је дреку приказивао. Није у њему пребивао дрекавац који тежи да застраши – о не, он је само опонашао народску срчику. Коју сте Ви описали у роману *Кис*. Био је то неки концептуалистички пројекат – разоткривање природног средњовековног човека у совјетском-постсовјетском инжењеру. Тако некако.

Т. Т.: Видите, двадесети век се бавио рушењем – свега. Он је веома успешно уништио ликовну уметност. Он је поразисо хуманизам – ако се идеја хуманизма

---

¹⁴ Из песме „Поток-богатырь” А. К. Толстоја. (Прим. прев.)

још и држи, то је искључиво на разлици између примата као фамилије и човека као врсте; и умногоне захваљујући хришћанству. Музику су упропастили, скулптуру итд. Двадесети век је покушао да затре и књижевност – и на том месту се спотакао. Зашто? Зато што је, за разлику од других видова уметности, уметност речи створена тако да је не можете уништити до краја. Зато што у почетку бјеше Ријеч, и Ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше Ријеч.¹⁵ То је онај инструмент стварања који је Бог оставио за себе.

Уништење словесне уметности могуће је само уз уништење свега живог. Реч је смисао, реч је Бог, смисао је Бог. Постоје разни покушаји да се ово нападне са разних страна – и ако је, како се Вама чини, Димитрије Александрович и настојао да разруши ту Реч, онда му очигледно није успело. И поред свега он беше песник, то јест служио је Речи, и наше седамдесете су се, без обзира на све, у његовој поезији одразиле веома снажно.

А. Т.: У томе ћу се сложити с Вама. Седамдесетих је било тешко не бити концептуалиста. Тада се време чинило тоталним, занавек установљеним; није било прошлости, будућности такође, само бесконачна садашњост: вечити Брежњев, воистину во вјеки вјеков. И тада се Анђео закле [...] да времена више бити неће¹⁶ – били смо у то апсолутно сигурни. Око нас је трајао један те исти дан, као у популарном америчком филму. Занимљиво да је и на Западу било нешто слично, мада тамо није било никаквог Брежњева на видуку – стадијална сличност заклања све социјалне разлике: идеологија је у заблуди у вези са својим значајем, примаран је ипак стил.

Раније смо мислили да је стаљинистичка архитектура – непревазиђена у својој ругоби или лепоти, како се већ коме чинило, али сад, пропутуовавши по Европама, знамо да је Стаљин и тамо на истом месту у исто време: кобне четрдесете преваљују половину – и наступа усрдно комунално паладијанство, с таваницом од три кома десет, склоно изненадним нападима хистерије.

У Москви је таквих климактеричних испада, таквог лесонитског мегаломанства, дакако, било више него у Лондону, и далеко више него у Берлину – поражени Шваба увукао је главу у рамена и није се одвећ разметао; осећање кривице, знате, и те како доприноси да се остане у границама доброг укуса. Али и тамо, и тамо, и тамо, на послератним рушевинама ниче класицизам, и бодро креће у сусрет утилитаризму – у широке народне масе. Тако, седамдесетих не само у СССР, него повсуда, ишчезава прошлост: обузима нас сан, и чврсто спимо на различитим половима земље: ти мене може бити сањаш у тај час; нижу се часови кроком векова.¹⁷ Руски концептуалисти су сањали своје западне колеге, на разним половима земље, али су сматрали да за то имају посебан разлог. Чинило им се да су Пушкин и Љермонтов, и њима подобни Лав Толстој постали својина совјетског школског уџбеника, а ако је већ тако – онда напоље из професије. То су поручили Лаву Толстоју. И он је смирено изашао, пошто је изашла и сама прошлост, и свугде се утврдила

¹⁵ *Ошкривење Свештој Јована Бојослова*, поглавље 1. (Прим. прев.)

¹⁶ *Ошкривење Свештој Јована Бојослова*, поглавље 10. (Прим. прев.)

¹⁷ Почетни стихови песме „Когда замрут отчаянье и злоба“ А. Блока. (Прим. прев.)

садашњост, безизлазна, попут капсуле од армираног бетона. И шта, зар ћете прегнути да је описујете са чеховском тананашћу, са буњинским преливима? Не, ви ћете је раставити на картице. Голи човек на голој земљи трагаће за голим смисловима, и дречаће као дрекавац, а не биглисати као славуј. То представља крај славујевог гаја, крај сликарства, поезије, музике, крај хришћанства, крај Европе, крај историје.

Али прођоше и седамдесете, дођоше осамдесете – и ништа се није завршило. Једино се завршио вечити Брежњев, што је подстакло живот, и овакав и онакав, све у свему веома жустар. Ишчезао је онај један те исти дан, заређаше сасвим различити дани. Садашњост се покренула с места, појавила се будућност, и образовала се прошлост. И одмах се испоставило да човек има око, које чезне за бојом, значи сликарством, да има слух, који захтева звук, значи музику, да има душу, а она жуди за речју, јер реч је – Бог. Бог, а не картица.

Сликарство, поезија, музика нису умрли, и не могу умрети, па макар и због тога што чине – физичку потребу људског организма. И опет ће се заорити концерт у славујевом врту, ако не данас, оно сутра, или кроз стотину година – Пушкин с Љермонтовом и њима подобним Лавом Толстојем неизоставно ће грунути, па они нису мртви, не, прошлост је исто тако неотуђиви део садашњости као и будућност. Али Димитрије Александрович Пригов није читао *Ану Каренину*, и наставио је да дречи попут дрекавца.

А концептуалисти су оседели, угојили се, заузели универзитетске катедре, напунили музеје. Али они су и сада „прекаљени уметнички илегалци”. Никома није незгодно због овог двојства, али оно ће им се већ осветити. Смешна синтагма „актуелна уметност” већ је постала одлика шлампаве старости. Проћи ће још тридесет година, и сок од парадајза ће се претворити у обичну зарђалу конзерву, професор-илегалац у чудну зверку, а километри инсталација, које никада нису изазивале никаква осећања – у нејасну загонетку. Како нису настале из страсти – ко ће се одазвати на њих, како их уопште препознати? Биће то мртав траг, налик шари надгробног натписа на непознатом језику, који вијуга из земље у земљу, од једне до друге грађевине. Двадесети век је страшно преувеличавао сопствени значај, што је одавно јасно, а његове последње деценије ће се претворити у црне рупе, попут неке мрачне епохе са тајанственим смећем преосталим после ње. Док је он, за цело, исто представљао картицу.

Т. Т.: И ја се надам да ће концептуализам, та глупа измишљотина, штака, што потпомаже премештање, забавна играчка – да се распукне. И да ће преостати жива поезија. Надам се да ће деведесет девет посто онога што је концептуализам издељао нестати. А са Димитријем Александровичем... једино с њим се, можда, то неће десити. Ето, сви они ће умрети, а он – неће. Он има мали волшебни камичак у недрима, који ће га спасти од погибели, амин.

А. Т.: Амин.

(С руској њревели Драјиња Рамагански)